

Uppsala Universitet
Teologiska Institutionen
Tros- och livsåskådningsvetenskap C
HT 17
Handledare: Ulf Zackariasson
Examinator: Simon Henriksson

Transcendent Gud och döende människa?

Gudsbild och människosyn i Anne Sextons *The Awful Rowing Toward God*

Emelie Stegborn Blixt
890620-0186
emelie.stegbornblixt.4453@student.uu.se

Innehållsförteckning

Inledning	2
Syfte och frågeställning	3
Material och urval	3
Metod	4
Hermeneutik	4
Läsarorienterad hermeneutik.....	5
Lyrikanalys	6
Teori	8
Människosyn	8
Gudsbild	10
Teoretisk flexibilitet i dialog med materialet	11
Analysfrågor	12
Forskningsöversikt	13
Analys.....	14
The Civil War	15
The Earth	17
The Sickness Unto Death	19
The Wall	22
Not so. Not so.	24
The Rowing Endeth.....	26
Jämförande analys: The Awful Rowing Toward God	27
Slutsats och avslutande reflektion	31
Litteratur	32

Inledning

Det är knappast ett kontroversiellt påstående att människan har en historia av existentiell brottningskamp. Vem är jag? Vad innebär det att vara människa? Finns något – eller någon – bortom den mundana tillvaron? Går det i så fall att möta det? Hur borde jag leva? Och vad är poängen med allt livets hårda slit? Frågor som dessa återfinns i flera tusen år gamla texter, och ställs ännu av generation efter generation. Visst sker variationer över frågornas exakta formuleringar, men den existentiella brottningen verkar följa med än.

Exegeten Lina Sjöberg beskriver i sin doktorsavhandling skönlitteraturen som ett ”existentiellt rum” i vilken människan brottas med vad som är sant. Hon skriver:

I det existentiella rummet utmanas sanning och utvidgas sanning. Sanning i det existentiella rummet är inte detsamma som bevisade fakta, eller empirisk verklighet, utan handlar snarare om upplevd sanning. Existentiell sanning.¹

I denna uppsats vill jag närma mig en ingång till det här rummet, nämligen en diktsamling av den självutlämnande poeten Anne Sexton. Delvis på grund av hennes verks status som bekännelse-litteratur har det inom vetenskapen varit ett fokus på att förstå vad hennes lyrik betydde enligt henne och vad den säger om henne. Jag vill istället se vad som händer när läsarens erfarenhet av texten sätts i fokus, utan referens till Sexton som dess upphovsman. Till dikterna ställer jag frågor om Gud, och om människan.

Syfte och frågeställning

Mitt syfte är att undersöka hur gudsbild, människosyn och samspelet dem emellan kan komma till uttryck i poesi. Detta utifrån iakttagelsen att gudsbild och människosyn ofta påverkar varandra på olika sätt. Jag vill undersöka hur det här komplexa förhållandet kommer fram i Anne Sextons diktsamling *The Awful Rowing Toward God*, i vilken den här tematiken får stort utrymme.

Min frågeställning blir således: Vilka gudsbilder och människosyner kommer till uttryck i Anne Sextons diktsamling *The Awful Rowing Toward God*?

En viktig kompletterande underfråga till frågeställningen är hur gudsbilder och människosyner samspekar och formar varandra. Utifrån min metod- och teoridiskussion kommer jag formulera mer specifika analysfrågor för att hjälpa mig att besvara frågeställningen.

¹ Sjöberg, Lina. *Genesis och Jernet – Ett möte mellan Sara Lidmans Jernbaneepos och bibelns berättelser*. Malmö: Gidlunds förlag, 2006.

Material och urval

Anne Sexton var en poet som levde 1928-1974. Hon var under sitt liv en välkänd poet, och vann en Pulitzer för boken *Live or Die*.² Diktsamlingen *The Awful Rowing Toward God* betraktas allmänt som intimt förknippad med hennes död. Efter att hon sammanställt diktsamlingen och beslutat om dess utgivning tog hon sitt liv innan den gavs ut, vilket ägde rum 1975. Det är nästintill omöjligt när man känner till detta att inte se de uppenbara beröringspunkterna mellan lyriken i diktsamlingen och hennes självmord, eller att många av dikterna uttrycker en existentiell ångest och mental ohälsa som sannolikt var avgörande för hennes beslut att ta sitt liv. Som sagt kommer jag i denna uppsats utgå ifrån ett läsarorienterat hermeneutiskt perspektiv, och kommer därför inte intressera mig för hur dikterna kan tolkas i relation till hennes liv och död. Jag är intresserad av hur dikterna kan förstås för en läsare, oberoende av kunskap om Sextons livsberättelse, utifrån vad som står i själva texten.

Eftersom detta är en C-uppsats måste vissa avgränsningar göras för att min frågeställning ska bli hanterbar. Det är inte möjligt att ta med varje dikt som är relevant för min frågeställning i analysen. Därför kommer jag analysera de dikter som jag bedömer bäst aktualiserar mitt valda ämne. Ett sådant urval är med nödvändighet subjektivt och riskerar att bli missvisande. Det är dock en problematik en uppgift som denna inte kommer ifrån – hermeneutiken som sådan är i grunden subjektiv.

Metod

Hermeneutik

Hermeneutik är den vetenskap i vilken man studerar tolkning. En av hermeneutikens grundläggande iakttagelser är att när en person tolkar en text gör hen alltid det utifrån sin egen kontext, vilket innefattar bland annat historiska, kulturella, sociala och ideologiska aspekter. Annorlunda uttryckt, det finns ingen objektiv punkt utanför den egna personen som man kan söka sig till för att uppnå ett objektivt perspektiv. En del i detta är tolkarens beroende av sin förförståelse. Vilken förförståelse någon har påverkar vad personen kommer se i en text, men på ett mer grundläggande plan är förkunskaper en förutsättning för att man ska uppnå någon förståelse alls av texten. Detta inkluderar språkkunskaper samt ämneskunskaper som är relevanta för textens innehåll, det texten handlar om. Men för att tolka en text måste läsaren också ha en förförståelse om vad tolkning innebär. Hermeneutiken handlar till stor del om att synliggöra hur tolkning går till och varför en viss tolkning görs.³

2 Anne Sexton. *Encyclopædia Britannica*. 2018. <https://www.britannica.com/biography/Anne-Sexton> (Hämtad 2018-01-08)

3 Vikström, Björn. *Den skapande läsaren – hermeneutik och tolkningskompetens*. Lund: Studentlitteratur, 2005, 21-

Lars Elleström gör en distinktion mellan att analysera och att tolka en text. Att analysera en text definierar han som att *"noggrant beskriva den med hjälp av en adekvat begreppsapparat"*, och att tolka en text som att *"tillskriva den någon sorts mening."*⁴ I praktiken, konstaterar han, är det dock väldigt svårt att hålla isär dessa aktiviteter. En strikt analys som inte innehåller någon tolkning kan ofta säga oss ytterst lite om en dikt, men en tolkning utan analys riskerar att bli både orimlig och ointressant för alla utom den enskilde läsaren. För att kunna säga något med substans om en dikt behöver analysen och tolkningen samverka och påverka varandra.

Vikström beskriver det som kallas *den hermeneutiska cirkeln* som att *"förståelsen av en text som helhet påverkar förståelsen av textens enskilda delar; medan förståelsen av delarna samtidigt påverkar förståelsen av helheten."*⁵ Eftersom processen inleds med en förförståelse och en given punkt där läsningen inleds kan det vara mer korrekt att beskriva processen som en spiral än som en sluten cirkel. För att förstå en text behöver man alltså börja med en förförståelse om textens helhet, som sedan kan utmanas eller förstärkas under läsningens gång, när man läser och analyserar de enskilda delarna. Jag skulle säga att den här processen har inget självklart slut utan kan gå runt varv efter varv: en ny syn på helheten kan leda till en ny syn på delarna som i sin tur leder till en ny syn på helheten som återigen ger en ny syn på delarna, och så vidare. Tolkningsprocessen innebär en ständig dialog mellan makro- och mikroperspektiven.

Läsarorienterad hermeneutik

Pettersson skriver om hur livsåskådningsforskning med skönlitteratur som forskningsmaterial kan utföras. Han tar upp två grundläggande perspektiv på litteraturen: det författarcentrerade synsättet och det textcentrerade synsättet. Med det författarcentrerade synsättet försöker man utläsa författarens livsåskådning när texten skrevs, vilket förutsätter att texten på ett eller annat sätt ger uttryck för författarens livsåskådning. Det är ett antagande som kan ifrågasättas. Ett annat problem Pettersson tar upp är att vi hela tiden utläser många olika innebörder ur texter, så att en enskild text kan ha en mångfald konkurrerande innebörder, eller innebörder som uppenbart uppkommit när texten sätts in i ett nytt sammanhang, vilka det skulle vara orimligt att tillskriva författaren eller tillkomstsituationen. Med det textcentrerade synsättet däremot intresserar sig läsaren enbart för vad som står i själva texten, frikopplad från författaren och den historiska kontext den tillkom i. Här tolkar alltså läsaren utan att behöva ta hänsyn till något annat än själva texten i den form den föreligger. Ett argument för denna metodik är att vi är uppenbart kapabla att tolka skönlitterära texter vars författare vi inte känner till utan att uppleva att bristen på kännedom om författaren

22. Elleström, Lars. *Lyrikanalys – En introduktion*. Lund: Studentlitteratur, 1999, 118.

4 Elleström, *Lyrikanalys*, 96

5 Vikström, *Den skapande läsaren*, 26

”ställer till det” i vårt tolkningsarbete. För livsåskådningsforskningen innebär detta att den livsåskådning som eftersöks är en litterär konstruktion inneboende i själva texten snarare än en livsåskådning som i någon mening lever utanför texten och uttrycks i den.⁶

När jag säger att jag i denna uppsats utgår ifrån ett läsarorienterat hermeneutiskt perspektiv menar jag att jag i mitt tolkningsarbete inte avser finna en författarintention eller utläsa något om Sextons livserfarenhet eller historiska/kulturella kontext. Jag är inte intresserad av att slå fast texters betydelser i någon objektiv mening – eftersom jag anser att någon sådan inte existerar, åtminstone vad gäller skönlitteratur – utan ämnar presentera möjliga tolkningar som andra kan stämma in i eller motsätta sig, men i vilket fall förstå och se som rimliga. Min grundläggande textsyn inom ramen för uppsatsen är att textens mening uppstår i läsaren i mötet med texten.

Ett sådant metodiskt angreppssätt ger dock inte läsaren fritt spelrum utan förutsätter stor lyhördhet för textens egna signaler. Lina Sjöberg poängterar i sin avhandling att läsarorienterat tolkningsarbete måste ”vara textcentrerat om det utger sig för att vara vetenskapligt.”⁷ Även om mening anses uppstå i läsaren ger texten upphov till den. Textens mening uppstår så att säga i en dialog mellan texten och läsaren, och när läsaren vill göra alltför fantasifulla tolkningar kan texten göra motstånd. I en sådan situation kan andra läsare skaka på huvudet och konstatera att tolkningen är orimlig eller obegriplig. Utan textcentreringen blir inte tolkningen kommunicerbar och begriplig, och därmed inte heller prövbar – och om inte det kriteriet uppfylls uppnår inte tolkningen ett minimikrav för vetenskaplig verksamhet. Eller för att uttrycka saken i Elleströms terminologi – en tolkning måste bygga på en gedigen analys för att vara rimlig i ett vetenskapligt sammanhang.

Sjöberg skriver även att ”Den professionella läsarens tolkning förväntas tillföra något för fler än den professionella läsaren själv.”⁸ Givet detta måste de tolkningar jag gör i denna uppsats – utifrån förståelsen att en texts mening uppstår i läsaren i mötet med texten – vara textcentrerade och kommuniceras på ett transparent och begripligt sätt. Textcentreringen i analysen syftar till att säkerställa tolkningens rimlighet, och kommunikationen av analysen och tolkningen är en förutsättning för att andra ska kunna tillgodogöra sig mina resultat, men syftar också till att göra tolkningen prövbar.

6 Pettersson, Torsten. ”Livsåskådningar i skönlitteraturen – författarcentrering eller textcentrering?” i *Att fånga världen i ord: Litteratur och livsåskådning – teoretiska perspektiv*. Carl Reinhold Bråkenhielm och Torsten Pettersson (red.), 11-23. Skellefteå: Norma, 2003, 13-16.

7 Sjöberg, *Genesis och Jernet*, 47

8 Sjöberg, *Genesis och Jernet*, 50

Lyrikanalys

Skönlitteraturen delas traditionellt in i de övergripande genrerna epik, lyrik och dramatik. Dessa har definierats och differentierats från varandra på olika sätt under historiens gång. Idag innebär epik huvudsakligen berättelser skrivna på prosa.⁹ Dramatiken är berättande genom sceniskt framförande.¹⁰ Lyriken skiljer sig från dessa i att den per definition är fokuserad på textens språkliga uppbyggnad. Bildspråk, eufoni, rytm, och varje enskilt ords innebörd står i centrum. Ofta har lyriken en fragmentarisk karaktär och präglas av mångtydighet. Av dessa anledningar är det inte sällan lättare att säga något om vad en dikt får läsaren att känna än vad den betyder. Vilket såklart inte motsäger att lyrik *kan* vara berättande eller entydig i sin innebörd. Poängen är att den inte definieras av vad den försöker uppnå eller säga, utan hur den gör det.¹¹

Till följd av lyrikgenrens interna mångfald finns ingen universell och tydligt inrutad metod för lyrikanalys. Lyhörddhet för textens egna signaler är grunden. Eftersom lyrik ofta i särskilt hög grad är öppen för olika tolkningsalternativ är det viktigt att klarlägga hur förhållandet ser ut mellan det som står i dikten och det den anses handla om. Några centrala analystermer behövs här.

En *versrad* är helt enkelt en *rad*. En *strof* är en serie versrader följande på varandra, som ett stycke i en prosa-text.¹² En *anafor* är när flera rader eller satser som följer på varandra börjar med samma ord.¹³ En *metafor* är när något gestaltas med en bild för att uttrycka likhet. ”Mitt hjärta är krossat” sägs ytterst sällan om hjärtan som är bokstavligt krossade, utan liknar en känsla av djup smärta med bilden av något som krossats. I en *liknelse* görs den metaforiska funktionen explicit genom att ett sakled (det som beskrivs i liknelsen) och ett bildled (det sakledet liknas vid) binds samman med jämförelseord.¹⁴ Termen *allegori* är svårare att definiera, men en kortfattad beskrivning är att det är en utökad metafor. Ofta tänker man sig en allegori som en längre berättelse som i sin helhet utgör en metafor där olika delar i bilden syftar till olika delar av det berättelsen är en metafor för.¹⁵ Jag ska inte här gå in djupare på olika typer av metaforer, eftersom uppsatsen inte syftar till att kartlägga skrivtekniska stilgrepp. I allmänhet kommer jag hålla mig till termerna metafor, liknelse och bild när jag refererar till likhets-bildspråket i dikterna.

En majoritet av de dikter jag analyserar har ett explicit eller implicit jag, ett tänkt subjekt som berättar eller uttrycker något. I en författarcentrerad tolkningstradition ses detta jag som

9 Nordlund, Anna. *Varför litteraturvetenskap? En ämnesintroduktion för nya studenter*. Lund: Studentlitteratur, 2013, 42. Elleström, *Lyrikanalys*, 18.

10 Nordlund, *Varför litteraturvetenskap?*, 70. Elleström, *Lyrikanalys*, 18.

11 Nordlund, *Varför litteraturvetenskap?*, 58. Elleström, *Lyrikanalys*, 11-18.

12 Elleström, *Lyrikanalys*, 32.

13 Ibid, 34

14 Ibid, 82-83

15 Ibid, 85-86

identiskt med den historiska personen Anne Sexton, men i denna uppsats kommer jag inte anta att jaget i dikten är något eller någon som det inte explicit identifieras med i dikten. Jag kommer använda termer som *diktjaget* och *människan* för att referera till denna röst eller subjekt i dikterna.

Sammanfattningsvis kommer jag tolka dikterna utifrån en läsarorienterad hermeneutik. Detta innebär att jag har en textsyn som förutsätter att en textsmening uppstår i mötet mellan text och läsare. Detta möte är en slags dialog, där jag som läsare är lyhörd inför texten och ifrågasätter mina egna tolkningar. Här är det av särskild vikt att vara uppmärksam på de tekniska stilgrepp som står i centrum i lyriken, eller mer specifikt att vara uppmärksam på om dessa stilgrepp är meningsbärande i förhållande till mitt ämnesval. Vad det innebär – dvs vad jag menar med att jag ska undersöka gudsbild och människosyn – kommer mer ingående utvecklas i den teori-del som följer nedan.

Teori

I denna del om uppsatsens teori kommer jag först gå igenom min teoretiska grund för människosyn och därefter för gudsbild. När jag gått igenom vad jag ämnar undersöka i fråga om människosyn och gudsbild ska jag i teoridelens sista stycke problematisera de teoretiska infallsvinklar jag valt och förklara hur jag ämnar använda dem på ett sätt som är rimligt i förhållande till materialets natur.

Människosyn

Människosyn kan beskrivas som den del av livsåskådning som behandlar generella antaganden om människan. Enligt Stenmark och Franck är det för människor omöjligt att inte ha en människosyn.¹⁶ Oavsett om det är omöjligt eller inte är det svårt att tänka sig någon som inte har en människosyn alls. Anders Jeffner inför en distinktion mellan människosyn och människokunskap.

Människokunskapen är det vi kan säga om människan utifrån de vetenskaper som studerar människan empiriskt. Han nämner naturvetenskaper som kemi, biologi och medicin, men även psykologi, sociologi och samhällsvetenskaperna. Människosynsbegreppet applicerar han däremot på de teorier om människan som inte grundas i empirisk forskning.¹⁷ Som jag uppfattar Jeffner är alltså människokunskapen teorier som gör anspråk på objektivitet, medan människosyn är något i grunden subjektivt. Det reser också möjligheten att teorier som idag faller inom människosyns-området i framtiden kan komma att höra hemma i människokunskapen allteftersom vetenskaperna utvecklar

16 Stenmark, Mikael och Franck, Olof. "Livsåskådning, människosyn och gudsuppfattning – några centrala analyskategorier" i *Att undervisa om människosyn och gudsuppfattningar*, Olof Franck och Mikael Stenmark (red.). Stockholm: Liber, 2016, 16.

17 Jeffner, Anders. *Att studera människosyn – En översiktlig problemanalys*. Linköping: Univ., Tema Teknik och social förändring, 1989, 4-7.

nya metoder och samlar in ny kunskap.¹⁸ Men vad består en människosyn av, mer konkret?

Hans Hof ställer upp ett analyschema för de centrala frågorna i en människosyn:

(1) Den deskriptiva frågan:

Vad är en människa?

A. Vad är människans plats i verkligheten?

B. Vad är människans natur?

(2) Den normativa frågan:

Vad bör man förstå med ett fullkomligt människoliv och ett fullkomligt samhälle?

(3) Bristfrågan:

Vad är det mänskliga livets fundamentala brister?

(4) Vägen-till-målet-frågan:

Var går vägen till förverkligande av det fullkomliga livets ideal?

(5) Metod-frågan:

Varifrån bör vi hämta svaren på fråga 1-4 och hur vet vi att svaren är rätta?¹⁹

Hofs analyschema är användbart för att få en tydlig men kortfattad översiktsbild av vad en människosyn är. Jag kommer utöver Hofs relativt överskådliga frågor ta hjälp av teoretiskt underlag som går in mer i detalj.

Anders Jeffner ställer liksom Hof upp ett analyschema för människosyn, men Jeffner är betydligt mer specifik i fråga om vad människosyner kan bestå av. Han är också mer flexibel i fråga om vad som måste ingå i en människosyn. Han identifierar 19²⁰ komponentområden för människosyn.²¹ Ett komponentområde är en fråga eller ett problemområde som har olika svarsalternativ, vilka kallas människosynskomponenter.²² Exempelvis är ett komponentområde *teorier om människans ontologiska status*, för vilket han identifierar 9 olika komponenter (dvs tänkbara teorier om vad människans ontologiska status är).²³ Människosyner som består av en komponent från varje komponentområde är ovanliga. Han definierar själv en människosyn som ”*en teori som består av några människosynskomponenter i angiven mening mellan vilka det råder logiska eller psykologiska beroendeförhållanden.*”²⁴ Så Jeffners människosynsmodell är schematisk

18 Jag ifrågasätter dock om gränserna är riktigt så vattentäta. Inte ens naturvetenskaperna undkommer helt subjektivitet och värderingar när insamlad data ska beskrivas och tolkas. I princip tycker jag ändå att Jeffners distinktion är rimlig.

19 Hof, Hans. *Gudsuppfattningar och människosyner – En problemhistorisk översikt. Del 1.* [Ny uppl.], Uppsala: [H. Hof], 1989, 10.

20 Jeffner skriver själv i sin översikt att han identifierat 20 komponentområden, men vad jag kan se listar han bara 19.

21 Jeffner, *Att studera människosyn*, 39, 45-46

22 Ibid, 3

23 Ibid, 18-24

24 Ibid, 39

men anammar vaghet och flexibilitet.

Stenmark och Francks genomgång av människosynsbegreppet karaktäriseras i än högre grad av vaghet och flexibilitet. Istället för att som Jeffner ställa upp ett tydligt och inrutat analyschema går de igenom ett antal exempelfrågor som många människosyner besvarar.²⁵ Deras frågor överlappar stundtals med Jeffners komponentområden men har överlag annan karaktär och är betydligt öppnare.

I min analys kommer jag fokusera på vissa delar av de teorier jag tagit upp, som jag bedömer är särskilt fruktbara i relation till min frågeställning och mitt material. Dessa sammanfattas i följande frågor:

- Vad är människans plats i verkligheten, och hur ser människans relation till övriga delar av verkligheten ut?²⁶
- Vad värderas som gott eller som det högsta goda för människan?²⁷
- Har människan ett grundläggande fördärv som förutsättning för sin existens och hur ser det i så fall ut? Kan människan medverka till sin egen frälsning²⁸ från detta fördärv?²⁹
- Hur föränderlig är människan?³⁰ Och hur föränderlig är bilden av människan?

Gudsbild

För att ringa in vad jag menar med *gudsbild* utgår jag ifrån Hans Hofs analyschema över de centrala frågorna i en *gudsuppfattning*:

- (1) Hur får vi kunskap om Gud?
- (2) Vad refererar ordet "Gud" till?
- (3) Hur beskrivs Gud?
- (4) Vilken metod används för att finna svar på frågorna 1-3?³¹

Vad gäller den andra frågan kommenterar Hof att det finns olika typer av referenser. När vi

25 Stenmark och Franck, "Livsåskådning, människosyn och gudsuppfattning", 16-17

26 Utgångspunkten för denna fråga är Jeffners komponentområde *teorier om människans kosmiska ram*. Grundat på dikternas innehåll har frågan vidgats till att inkludera sociala aspekter såsom maktfrågor, samt relationen till Gud. Frågan om var människan hör hemma i verkligheten handlar här alltså om olika typer av relationalitet. Jeffner, *Att studera människosyn*, 26-27

27 Motsvarar Jeffners komponentområde *teorier om människans väl*. Jeffner, *Att studera människosyn*, 30-32

28 Med frälsning menas i denna uppsats räddning från alla möjliga typer av grundläggande fördärv, och är inte begränsat till en viss teologisk eller filosofisk inriktning. Så för en buddist kan frälsning innebära att uppnå nirvana, för en protestant att bli fri från synd och för vissa feministiska teologier skulle frälsning kunna innebära befrielse från en förtryckande patriarkal ordning eller de mänskliga förutsättningar som leder till den.

29 Motsvarar Jeffners komponentområden *läror om människans naturliga fördärv*, samt *läror om människans medverkan i frälsningen*. Ibid, 37-38

30 Denna fråga är omformulerad från en av Stenmark och Francks exempelfrågor. Stenmark och Franck, "Livsåskådning, människosyn och gudsuppfattning", 16-17

31 Hof, *Gudsuppfattningar och människosyner*, 6

använder ordet ”Gud” om något kan vi göra det på olika sätt. Dels finns det *direkta referenser*, som kan vara metafysiska eller upplevbara. En *direkt metafysisk referens* talar om Gud genom att beskriva Guds plats i verkligheten i en vidare mening. Att tala om Guds transcendens eller immanens är exempel på vad en direkt metafysisk referens kan vara. En *direkt upplevbar referens* är när Gud beskrivs som något en människa kan ha en omedelbar erfarenhet av, vilket mystiska erfarenheter är exempel på. Utöver direkta referenser finns *indirekta referenser*, vilka utgår ifrån en oförmåga att tala om Gud direkt. Istället får man ”ta en omväg”³² och tala om Gud genom att tala om något annat. Genom att studera andra fenomen i världen – Hof nämner människors upplevelser av frälsning som exempel – kan man dra slutsatser om Gud.³³

Det jag menar med begreppet gudsbild är smalare än vad Hof talar om som gudsuppfattning. Med gudsbild menar jag i första hand hur man besvarar hans tredje fråga och till en lägre grad hans andra fråga. Det centrala är hur Gud är, och vilka egenskaper Gud har.

För att ytterligare ringa in vad jag vill undersöka har jag valt ut några aspekter av gudsbild som jag kommer fokusera på i min analys. Eftersom jag särskilt vill undersöka gudsbild i relation till människosyn har jag formulerat punkter som till viss del ska korrespondera mot människosynsfrågorna jag redogjort för ovan.

- Framställs Gud som transcendent eller immanent? Nära eller långt borta? Skiljd från eller i relation till människan och resten av skapelsen?
- Beskrivs Gud huvudsakligen som lik människan (eller skapelsen) eller som fundamentalt annorlunda? Hur?
- Hur ser Guds relation till människans naturliga fördärv och eventuella frälsning(sprocess) ut?
- Är Gud föränderlig? Är bilden av Gud föränderlig? (Observera att dessa är olika frågor – det är fullt möjligt att hävda att Gud är oföränderlig medan människans bild av Gud förändras.)

Teoretisk flexibilitet i dialog med materialet

I sin doktorsavhandling utgår Maria Essunger ifrån samma typ av textsyn som jag gör i den här uppsatsen. I avhandlingen tolkar hon skönlitteratur utifrån teologiska och livsåskådningsmässiga perspektiv, och synen att textens mening konstrueras av läsaren samtidigt som läsaren är ”*bunden av texten i [sitt] konstruerande*.”³⁴ Något hon poängterar är vikten av att inte tvinga in den

32 Ibid, 8

33 Ibid, 6-9

34 Essunger, Maria. *Kärlekens möjlighet – Skönlitterär gestaltning och teologisk reflektion hos François Mauriac och Lars Ahlin*. Acta Universitatis Upsaliensis, Diss. Uppsala: Uppsala Universitet, 2005, 28

skönlitterära texten i en rigid analysapparat utan låta materialet styra analysen. Hon påpekar att man inte kan komma till en skönlitterär text med färdiga frågor och förvänta sig att de ska besvaras, utan föreslår istället att man måste utforma sina analysfrågor i dialog med texten.³⁵ Vad det innebär för denna uppsats är att jag måste förhålla mig med stor flexibilitet till det teori-underlag jag presenterat i tidigare stycken och lyhördhet inför de texter jag tolkar. Samtidigt är det såklart så att det förarbete jag gjort med frågeställningsformulering och formulering av analysfrågor utgår ifrån en förförståelse om vad jag kommer hitta i materialet i min analys, en förförståelse som är grundad i tidigare möten med materialet. Det viktiga är att hela tiden vara öppen för att texten kan göra motstånd mot en tidigare tolkning, och korrigera mina analysfrågor efter behov.

De ämnesområden jag identifierat tidigare i teoridelen fungerar vägledande för utformning av analysfrågor och visar vilka aspekter av människosyn och gudsbild jag huvudsakligen kommer fokusera på i min analys. Det betyder inte att jag betraktar dem som rigida analysfrågor som måste besvaras eller att jag medvetet bortser ifrån att andra aspekter av människosyn och gudsbild kan visa sig vara centrala i materialet. Som Essunger påpekar måste analysen utgå ifrån det skönlitterära materialet och utformas på dess villkor. De aspekter av människosyn och gudsbild jag presenterat ovan och de analysfrågor jag kommer presentera nedan utgör endast startpunkten för min tolkning av diktsamlingen. De utgör hjälpmedel, inte målsättningar.

I valet av vilka delar av människosynsteori och gudsbildsteori jag använder har jag prioriterat att belysa aspekter som fokuserar relationen mellan människosyn och gudsbild. En relaterad men mer generell princip har varit att välja områden som i någon mån korresponderar mot varandra – när jag valt att undersöka frågor om exempelvis frälsning i förhållande till människosyn har jag valt att göra det även i förhållande till gudsbild. Jag har problematiserat de val jag gjort rörande människosynsteori och gudsbildsteori utifrån insikten att livsåskådningsanalys av skönlitterära texter måste ta hänsyn till texten som den är och inte försöka passa in den i ett färdigt system eller rigida frågor som bestämts i förväg. Istället måste man låta materialet styra analysen i hög grad och låta analysapparaten behålla viss flexibilitet.

Slutligen utgår jag inte ifrån att diktsamlingen kommer ge uttryck för någon samlad människosyn så som Hof och Jeffner beskriver en sådan och likaså inte heller någon enhetlig gudsbild. Tvärtom räknar jag när jag går in i analysen med att jag antagligen kommer finna fragment av människosyner och gudsbilder och att dessa kan visa sig vara motsägelsefulla, mångtydiga eller åtminstone vaga.

35 Ibid, 28-29

Analysfrågor

I arbetet med dikterna kommer jag utgå från ett antal övergripande analysfrågor som jag använder för att göra min frågeställning mer konkret och hanterbar. Frågorna har sin grund i det jag gått igenom i kapitlen om metod och teori.

- Vad handlar dikten om? En situation, tanke, eller kanske känsla? Har dikten något budskap?³⁶
- Beskriver dikten någon typ av förändring, särskilt vad gäller människosyn och gudsbild?
- Innehåller dikten tekniska stilgrepp som är meningsbärande? I så fall, hur?
- Hur aktualiseras (valda aspekter av) människosyn?
- Hur aktualiseras (valda aspekter av) gudsbild?
- Påverkar människosyn och gudsbild varandra på något sätt? I så fall, hur?

Dessa analysfrågor används som öppning för dialog med texten i själva analysprocessen, för att försäkra att de olika aspekter jag valt att undersöka faktiskt undersöks. Men liksom delarna påverkar helheten och helheten delarna i den hermeneutiska cirkeln kommer de olika delar dessa analysfrågor rör påverka varandra. Jag kommer därför inte schematiskt redovisa svar på varje enskild fråga. Detta dels för att ett sådant upplägg skulle bli onaturligt och innehålla alltför många upprepningar och överlappningar, och dels för att det inte tar hänsyn till den cirkulära användningen av frågorna där fråga A leder till fråga B som leder till fråga A på nytt – sannolikt från en ny synvinkel.

Forskningsöversikt

Denna uppsats hör hemma inom ett vidare forskningsfält inom tros- och livsåskådningsvetenskapen där skönlitterära texter utgör forskningsmaterialet. Detta är ett tvärvetenskapligt fält där religionsvetenskapliga ämnen och litteraturvetenskapen möts. Under 1900-talet utvecklades fältet i USA och hade en särskild blomstringsperiod under 1960- och 70-talen.³⁷ Håkan Möller nämner David Jasper som en inflytelserik röst inom fältet sedan 1980-talet i Storbritannien, efter att han organiserade en viktig konferens 1982 och 1987 startade tidskriften *Literature and Theology* som haft betydelse för fältets utveckling.³⁸

36 Detta är en omformulering av Anna Nordlunds första fråga för lyrikanalys i hennes introduktion till litteraturvetenskap.

Nordlund, Anna. *Varför litteraturvetenskap? En ämnesintroduktion för nya studenter*. Lund: Studentlitteratur, 2013, 67-68.

37 Möller, Håkan. "Litteratur och religion. En ämneshistorisk orientering." i *Att fånga världen i ord: Litteratur och livsåskådning – teoretiska perspektiv*. Carl Reinhold Bråkenhielm och Torsten Pettersson (red.), 11-23. Skellefteå: Norma, 2003, 88-89.

38 Ibid, 103

Jag har tidigare i denna uppsats refererat till Maria Essungers och Lina Sjöbergs respektive doktorsavhandlingar. Båda är exempel på intressanta studier inom detta forskningsfält. Essunger skriver om teologiska teman i romaner av François Mauriac och Lars Ahlin.³⁹ Sjöbergs avhandling är en intertextuell läsning av Sara Lidmans Jernbaneepos och ett antal berättelser ur Abrahamscykeln i Genesis.⁴⁰ Avhandlingen hör rent tekniskt till bibel-exegetiken, men hör till den del av bibelvetenskapen som överlappar med livsåskådningsvetenskap. Andra svenska avhandlingar om tros- och livsåskådningsfrågor i skönlitteratur är Helen Anderssons *Det etiska projektet och det estetiska*, Stefan Klints *Romanen och evangeliet*, Helene Blomqvists *Vanmaktens makt* och Elisabeth Hjorts *Förtvivilade läsningar*.⁴¹

All forskning jag hittat om Sextons verk har tolkat dessa utifrån ett författarorienterat perspektiv, antingen i att det är författarintentionen som eftersöks eller att man försöker utläsa något om Sexton själv utifrån vad hon skrev. Eftersom jag i denna uppsats inte alls intresserar mig för de aspekterna av hennes texter är det ett sätt på vilket den här uppsatsen skiljer sig från en majoritet av den forskning som finns om Sextons verk. En artikel som ligger nära min frågeställning i fråga om ämnesval är ”Mysticism and Suicide: Anne Sexton's Last Poetry”⁴² av William H. Shurr. Denna artikel är den forskning jag hittat som kommer närmast den här uppsatsen, eftersom den specifikt behandlar Sextons senare lyrik med fokus på religiösa frågor. Men denna artikel utgår ifrån ett författarcentrerat perspektiv och skiljer sig alltså från ansatsen i denna uppsats.

39 Essunger, *Kärleken möjlighet*.

40 Sjöberg, *Genesis och Jernet*.

41 Andersson, Helen. *Det etiska projektet och det estetiska – Tvärvetenskapliga perspektiv på Lars Ahlins författarskap*. Diss. Lund: Univ. Eslöv: B. Östlings Bokförlag Symposium, 1998.

Klint, Stefan. *Romanen och evangeliet – Former för Jesusgestaltning i Pär Lagerkvists prosa*. Diss. Uppsala: Univ., 2002. Skellefteå: Norma, 2001.

Blomqvist, Helene. *Vanmaktens makt: Sekulariseringen i Sven Delblancs Samuelsvit och Ånskan*. Göteborg: Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs Universitet, 1999.

Hjort, Elisabeth. *Förtvivilade läsningar: Litteratur som motstånd och läsning som etik*. Göteborg: Glänta produktion, 2015.

42 Shurr, William H. ”Mysticism and Suicide: Anne Sexton's Last Poetry.” *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, Vol. 68, No. 3 (1985): 335-356.

Analys

Analysen läggs upp på följande vis: De dikter jag valt kommer analyseras var för sig innan en jämförande analys genomförs innan slutsatsen. Jag kommer analysera dikterna *The Civil War*, *The Earth*, *The Sickness Unto Death*, *The Wall*, *Not so. Not so.*, och *The Rowing Endeth*.⁴³ Dessa kommer analyseras i den ordning de är utskrivna i diktsamlingen, vilket delvis beror på hur den kan ses som en kontinuerlig progression. Diktsamlingens namn är som sagt *The Awful Rowing Toward God*, dess första dikt heter *Rowing*, och *The Rowing Endeth* är dess avslutning. Här används rodden över ett hav som en metafor för ett jagande efter Gud, och denna metafor används för att strukturellt knyta samman diktsamlingen till en helhet med en röd tråd. Därför verkar det rimligt att i min analys ta hänsyn till i vilken ordning de dikter jag analyserar står i diktsamlingen. (Med det sagt är det viktigt att inte dra alltför djärva slutsatser av ordningen, eftersom jag bara analyserar ett mindre urval dikter.) I tolkningen av de enskilda dikterna kommer jag låta dikterna i något högre grad styra vad som tas upp medan jag i den jämförande analysen koncentrerar mig mer specifikt på de aspekter av människosyn och gudsbild jag nämnde i teori-delen. Detta upplägg används för att undvika att ett alltför ensidigt fokus leder till en missvisande analys som inte tar hänsyn till dikterna i sin helhet.

The Civil War

I *The Civil War* är diktjaget i konflikt med sig själv, och med Gud. Relationen mellan människosyn och gudsbild i dikten är någon form av identifikation – delar av Gud finns i diktjaget och dessa delar är trasiga. Bilden som målas upp är av en ofullkomlig och immanent Gud som behöver övervinnas och integreras i den individuella människan. Diktens titel och den upprepade användningen av ordet *conquer* visar att denna integrering sker i en krigskontext – det är alltså rimligt att anta att de olika delarna av jaget/Gud inte vill samexistera och att integreringen är en fråga om ofrivillig assimilation, åtminstone till en början.

Genom formuleringarna "*It feels like thousands*", "*And others, other, others*" och "*a whole nation of God*" präglas gudsbilden av stor mångfald. En sådan mångfald ger utrymme för intern olikhet, men de metaforer som används harmonierar väl med varandra. De specifika metaforer som används för att beskriva Gud betonar orenhet, behov, oförmåga och osjälvständighet. I jämförelse med människan är Gud passiv. Gudsbilden präglas genom metaforerna – en tiggare, en hora, en snubblande gammal man, ett naket barn – av abjektion och behov snarare än perfektion och makt. Ur ett normativt perspektiv får dessa bilder en att vilja vända bort blicken – de stör ordningen och

43 Sexton, *The Awful Rowing Toward God*. 418-419, 431-432, 441-442, 445-446, 472-473, 473-474

bryter illusionen att allt är väl.⁴⁴ Att det är just Gud som identifieras med brustenheten är intressant. Det blir då Gud som är avvikande, störande, behövande. Det vänder upp-och-ner på traditionella uppfattningar av förhållandet mellan Gud och människa.

Karaktäriseringen av Gud som passiv blir särskilt tydlig när de trasiga delarna av Gud, i den första strofen, liknas vid ett pussel människan lägger. Här är Gud ett passivt materiellt objekt, i bitar och helt i människans våld. Människan å sin sida tar som den aktiva parten sitt arbete på allvar och verkar närma sig det med respekt – om inte för objektet så åtminstone för uppgiften. Arbetet utförs med precision och tålamod, om än med tvingande våld. Drivkraften är ett självcentrerat mål, att uppnå inre enhet.

Sista strofen talar om ett gudomliggörande av människan som ett resultat av människans egen kamp. Första och sista strofens proklamationer om vad diktjaget ämnar göra förutsätter en människosyn som präglas av viljestyrka och kompetens. De förutsätter också en bild av både Gud och människa som föränderliga. Människan framstår här som fullt kapabel att kämpa sig till sin egen frälsning – som här är en möjlig reningsprocess och ett enande av ett splittrat jag. Detta är det eftersträvarnsvärda goda dikten har som sitt ideal. Gud däremot identifieras endast med de delar av jaget som ska övervinnas och framstår på så sätt som ett problem som måste lösas. I kontrast mot människan karaktäriseras Gud som passiv och okapabel. Han är lika föränderlig som människan, men det är människan som står för hans faktiska förändringsprocess.

Människan framstår alltså som kapabel, men det betyder inte att uppgiften kommer vara lätt. Diktjaget ämnar besegra Gud och sedan bygga upp *”a whole nation of God / in me – but united”*. Seger i en krigskontext är i de flesta fall förödande, och återuppbyggnaden efteråt lång och svår. Det är denna uppgift av förödelse och återuppbyggnad diktjaget beslutat åta sig. Diktjaget tror sig vara kapabel att uppnå en total inre enhet trots denna extrema konfliktsituation.

Det är relevant att vi aldrig ser denna frälsningsprocess faktiskt genomföras i dikten. Vi får aldrig bevis för att den viljestyrka och kompetens människan i dikten antas ha finns där i praktiken. Detta är särskilt intressant för en intertextuell analys av diktsamlingen i sin helhet, vilket jag återkommer till i analysens sista del. Trots denna oklarhet präglas människosynen överlag av optimism vad gäller människans förmåga att medverka till sin egen frälsning, medan Gud antas vara passiv.

En alternativ tolkning är att istället för att läsa delarna av Gud i människan som en

44 Dock är inte identifikationen med dessa bilder nödvändigtvis total, då de beskrivs som något Gud *klär sig i*. På så sätt ger dikten utrymme för att ifrågasätta bilden av Gud själv som abjekt. Vilket i och för sig är möjligt oavsett eftersom dikten uttrycker en i grunden subjektiv upplevelse av det egna jaget.

bokstavlig närvaro, läsa dem som gudsbilder jaget försökt skapa en relation till men misslyckats. Trasigheten gäller här inte Gud i en faktisk mening utan mänskliga föreställningar om Gud som visat sig vara felaktiga, otillräckliga eller på något sätt problematiska för individen. Kanske har olika teologiska läror varit omöjliga att kombinera på ett logiskt konsistent sätt. Eller så överensstämmer helt enkelt inte de givna gudsbilderna överens med de erfarenheter människan haft i sin personliga religiositet. Att lägga pussel med Guds trasiga delar blir då ett försök att lägga ihop de olika delarna av sanningen om Gud. Tanken är här att de olika delarna kan vara sanna, men inte var för sig när de är isolerade från varandra. Det är när bitarna läggs samman till en större helhet som den sanna bilden av Gud framträder.

I denna läsning är Gud som faktisk entitet frånvarande. Eventuellt är han helt transcendent och oåtkomlig, och det enda sättet att uppnå förening med honom i det jordiska livet är att sätta samman en sann förståelse av vem han är. Kanske finns inte en gudomlig entitet som är skild från människan. I vilket fall är den Gud som faktiskt omnämns i dikten en psykologisk konstruktion enligt den här förståelsen av dikten. Och oavsett vilken tolkning som görs – Gud som immanent i människan, Gud som transcendent och frånvarande eller Gud som en psykologisk konstruktion – förblir Gud passiv i relation till människans religiösa projekt. Planeringen av det religiösa projektet landar i en triumferande proklamation:

But I will conquer them all
and build a whole nation of God
in me – but united,
build a new soul,
dress it in skin
and then put on my shirt
and sing an anthem,
a song of myself.

Påklädandet av det nya jaget framstår som rituellt. Jag tycker att den rimligaste översättningen av ordet *anthem* här är *nationalsång*, på grund av den tidigare beskrivningen av byggandet av en inre nation. Handlingen framstår som ett rituellt firande av den nationella enheten – dvs det inre jagets svår vunna enhet.

The Earth

The Earth handlar om Guds brist på kroppslighet, vilket i dikten förblir ett konstant problemområde. Den börjar med en bild av Gud i himlen, formlös. Formuleringen ”*loafs around heaven*” indikerar viss tristess och brist på ambition från Guds sida. Han verkar inte ha så mycket att göra och bristen på kroppslighet tycks förstärka eller intensifiera problemet i den meningen att om han hade haft en kropp hade han kunnat bryta tristessen genom att använda kroppen på olika sätt.

Andra strofen inleds med orden ”*God owns heaven / but He craves the earth*”. Vi är (åtminstone i en västerländsk, kristen kultursfär) vana att tänka oss himlen som bättre, högre eller mer meningsfull än jorden. Diktens beskrivning av Guds längtan påminner mig om uttrycket ”gräset är alltid grönare på andra sidan” och ger uppslag för att ifrågasätta den värdehierarki som existerar i många traditioner mellan himmel och själ å ena sidan, och jord och kropp å andra sidan. Varför är Gud missnöjd med sin kroppslösa tillvaro i himlen? Är den perfektion som ofta förknippas med himlen (och befrielse från kroppslighet) långtråkig i längden?

Strofen fortsätter med att räkna upp jordiska företeelser som Gud begär, med upprepade användningar av ordet *even*. Valen av formuleringar överlag och användningen av ordet *even* i synnerhet resulterar i en förvånad, till och med misstroende ton. Upprepningarna bygger upp intensiteten i misstron och förstärker intrycket att dikten säger något okonventionellt. Om den faktiskt gör det eller inte är en annan fråga, men diktens implicita jag/författare verkar tycka att det är väldigt oväntat eller osannolikt att Gud skulle vilja ha jorden och allt den rymmer. Strofen slutar med de två versraderna:

but most of all He envies the bodies,
He who has no body.

Efter detta påstående följer en strof fylld av beskrivningar av kroppsdelar och deras funktioner. Beskrivningen av kroppar och dess olika delar är knappast förskönande – en formulering som ”*the skull with its brains like eels*” framstår antagligen som oattraktiv för många – med den ger inte heller någon explicit negativ värdering. Det samlade intrycket i strofen blir en värdeneutral och saklig – om än något mekanistisk – bild av kroppen och dess funktioner. De målade beskrivningarna av enskilda kroppsdelar kan framstå som makabra, men jag anser att det huvudsakligen är ett resultat av det äckel många upplever när de ser eller tänker på inre organ och även vissa av de yttre. Metaforerna som används är inte särskilt glamorösa, men de framställer kroppen som en väloljad maskin där varje del gör sitt jobb – tonen i förhållande till kroppen

påminner om läroböcker i biologi och anatomi, även om de språkliga verktygen är annorlunda. Jag nämnde att beskrivningen av hjärnan kanske inte är så tilltalande, men att den samlade bilden av kroppen snarare är värdeneutral än negativ. Inte ens ålar som liknelse för hjärnan är egentligen negativ i sig. Även om liknelsen kan ge ett äckligt eller obehagligt intryck är det möjligt att se den som lekfull. De avslutande raderna i strofen ger ett eventuellt positivt laddat intryck av kroppen, beroende på läsarens uppfattning av enskilda ord. Detta sticker ut bland de dikter jag analyserat, där den egna kroppen ofta framställs som ett akut problem.

Oavsett om man ser dikten som negativt eller positivt värderande eller helt neutral till kroppen är bildspråket långt ifrån glamoröst. Det finns rum för ett potentiellt äckel hos läsaren på grund av beskrivningarna av olika organ, men det finns också rum för förundran över hur kroppen fungerar. Strofen sätter kroppsligheten som sådan i centrum och drar uppmärksamhet till många av de kroppsliga funktioner vi ofta inte ens tänker på, och fyller ut bilden av vad det är Gud saknar i sin formlöshet.

I den sista strofen poängteras Guds själslighet, vilket implicerar en likhet mellan Gud och människa i och med innehavandet av en själ. Just denna förmodade likhet har det i en västerländsk kristen kultursfär funnits en tendens att betona som det högre i människans natur, medan kroppen nedvärderats. Det intressanta den här dikten bidrar med är inte exakt att vända upp-och-ner på denna värdehierarki men ifrågasätta den på ett fundamentalt plan genom Guds bristande intresse för själen. Om Gud är missnöjd med sin tillvaro utan kropp verkar det som att det är bättre att ha en kropp än att inte ha det. Och att de bakomliggande önskingarna, anledningarna att Gud vill ha en kropp, är att göra mundana saker som att ta ett bad ger kroppsligheten ett förhöjt värde genom att det gör den till ett egenvärde. Gud vill inte ha en kropp för att uppnå något ”storslaget” mål utan för att helt enkelt bara ha en kropp att uppleva och ta hand om. Kroppen *är* det ”storslagna” målet Gud vill uppnå. Men trots – eller kanske på grund av – sin status som Gud verkar han oförmögen att förändra sitt formlösa tillstånd. Eller så har han helt enkelt andra skäl att välja att förbli i sitt transcendentala tillstånd. Oavsett vilket ser vi inget som tyder på föränderlighet hos Gud i den här dikten.

The Sickness Unto Death

I flera andra dikter framstår Guds transcendens som grundproblemet, här verkar problemet istället vara Guds immanens i omgivningen och simultana frånvaro från diktjaget. Åtminstone till en början.

Vi ser i diktens första versrad att Gud varit i det mänskliga diktjaget men plötsligt lämnar.

De två första stroforna – som utgör en stor majoritet av dikten – beskriver målande hur detta påverkar människans upplevelse av den omgivande fysiska världen, upplevelsen av den egna personen och den absoluta desperation som uppstår i Guds frånvaro. Det går genom dessa strofer en tråd av bilder av det goda i livet – havet, solen, apelsiner, fågelsång med mera – som diktjaget är oförmögen att ta emot. Detta goda identifieras med Gud.

I den första strofen beskrivs den omedelbara konsekvensen av den plötsliga frånvaron med metaforerna av havet som liknar sandpapper och solen som blir en latrin. Det är en slags absurd inversion av verkligheten, där saker fungerar på ett sätt som står i direkt motsats till hur de vanligtvis förväntas fungera. Havet som ska ge liv är torrt, strävt och dött. Solen som också ska ge liv likställs istället med avföring och orenhet – livets avfall som måste rensas bort för att inte leda till ohälsa. Den här upp-och-ner-vändningen av tillvaron låter för mig som en beskrivning av djup klinisk depression, vilket också stöds av diktens titel som explicit kallar diktens ämne *sjukdom*. Strofen vänder sedan uppmärksamheten mot den egna kroppen och beskriver den konsekvens separationen från Gud får med bilder av död. Fingrar blir till sten, vilket låter som en bild av den bokstavliga dödens effekt på kroppen. Kroppen beskrivs som en bit kött i ett slakthus. Oavsett hur man tolkar diktens senare delar skulle jag säga att den död som beskrivs i den här delen av dikten är en metaforisk beskrivning av en inre upplevelse av död, upplevelsen att vara en levande död, så att säga. Även detta är i linje med någon form av depression.

I andra strofen gör människor runtomkring ett antal försök att hjälpa diktjaget att ”komma tillbaka till livet”, så att säga. Någon ger apelsiner, som diktjaget inte kan äta eftersom ”*God was in that orange.*” Guds närvaro, som är det högst önskade i dikten, har samtidigt en bortstötande effekt. Om Gud är närvarande måste diktjaget backa undan. Den dynamiken återkommer längre ner i strofen när människor ger det desperata diktjaget biblar, krucifix och en gul blomma, men inget kan tas emot. Här kopplas oförmågan till orenhet, vilket jag återkommer till nedan.

En annan person som försöker hjälpa diktjaget är en präst som verkar argumentera för en universellt immanent gudsbild (eller åtminstone en Gud som är immanent i hela mänskligheten) genom påståendet att Gud var till och med i Hitler. Diktjagets vägran att acceptera argumentet är intressant nog inte grundat i en motvilja gentemot tanken att Gud skulle vara i Hitler, utan i det omöjliga i att Gud skulle vara i den egna personen. Det är oklart om förening med Gud här faktiskt är omöjlig i en definitiv mening på grund av externa anledningar utanför diktjagets kontroll eller om det är en psykologisk spärr som gör en förening omöjlig – som en självuppfyllande profetia. Båda tolkningarna är möjliga beroende på hur tillförlitlig man finner denna persons verklighetsuppfattning – kanske är upplevelsen av omöjlighet ett symptom på den psykologiska

ohälsan snarare än en realistisk beskrivning av verkligheten? Oavsett vilket är resultatet detsamma. En förening med Gud är omöjlig, antingen för att Gud tar avstånd eller för att människan tar avstånd – eller en kombination.

Jag nämnde ovan att oförmågan att ta i det som identifieras med Gud är kopplad till orenhet. Detta blir tydligt i de sista raderna i andra strofen, där jaget kopplas till avföring och liknas vid ett besudlat altare. Här används bilder av både fysisk orenhet och religiös/andlig orenhet. Denna användning av olika typer av bilder stärker intrycket av total depravation genom att göra den samlade bilden mer mångfacetterad. (Tvivlar man på diktjagets tillförlitlighet kan det å andra sidan framstå som en absurd överdrift och en osmaklig överskattning av det egna jagets betydelse.) I vilket fall är det uppenbart att den subjektiva upplevelsen är en av extremt självförakt och akut behov. Strofen avslutas med raderna *"I who wanted to crawl toward God / could not move nor eat bread."* Återigen uttrycks en oförmåga att äta den föda som finns tillgänglig. Vilket leder oss till den tredje strofen, vilken inleds:

So I ate myself,
bite by bite,
and the tears washed over me,
wave after cowardly wave,
swallowing canker after canker

Att äta mat har funktionen att ge näring och energi, vilket är en grundförutsättning för människors överlevnad. Självkannibalismen i dikten kombinerar ätandets upprätthållande av det egna livet – handlingen formuleras som en respons på oförmågan att få i sig någon annan föda – med ett direkt utplånande av det. Kroppen upprätthålls (åtminstone tillfälligt) genom sin egen utplåning och utplånas genom sitt eget upprätthållande. Den abjekta handlingen fyller på så sätt en paradoxal funktion. Självkannibalismen kan vara en metafor för hur ett självcentrerat fokus på den egna ovärdigheten och otillräckligheten i det långa loppet leder till självförintande. De medföljande tårarna har en renande funktion. Kanske är det ett exempel på att totalt kapitulerande inför sorg och smärta kan fungera renande när sorgprocessen tillåts fortlöpa obehindrat tills den når sin slutpunkt. I det här fallet är slutpunkten ett totalt självutplånande, samtidigt som personen finns kvar i någon mening. Strofen fortsätter med att beskriva Jesus, som *"stood over me"*, *"laughed to find me gone"* och *"put His mouth to mine."* Bilden av diktjaget är en paradox: en person som finns men samtidigt inte finns. Det går kanske att läsa detta utplånande som en bokstavlig död, men utplånandets paradoxala natur och diktens metaforer gör att en inre metaforisk död verkar rimligare. Döden som

leder till nytt liv (när Jesus blåser in sin luft i människan) påminner om det kristna dopet som begraver ”den gamla människan” och ger nytt liv, och de renande tårarna påminner om dopvattnet. Jesus närvaro i scenen förstärker kopplingen till den kristna ritualen. Metaforen kan, beroende på vilken dopteologi man utgår ifrån, beteckna ett faktiskt dop. En mer brett tillgänglig tolkning är att den visar en process av inre död och nytt liv som råkar ha vissa likheter med ett kristet dop. Paradoxerna i den här delen av dikten ger ett intryck av mysterium och gränsöverskridande.

I kontexten verkar det rimligt att se Jesus som Gud. Här tornar Jesus över människan på ett sätt som jag förknippar med någon form av dominans. Bilden av Jesus skrattande åt en människas självutplånande är svårtolkad och kan inge obehag. Vad är det som är så roligt? Av den påföljande handlingen av förbarmande verkar det osannolikt att skrattet skulle vara illvilligt. Den rimligaste tolkningen jag lyckats göra att det är ett välvilligt men lite paternalistiskt skratt. Som en förälder som skrattar lite trött åt röran ett mindre barn ställt till med i sitt försök att diska. Med en sådan tolkning blir intrycket att läget aldrig var riktigt så illa som diktjaget upplevde det.

Bilden av hur han ger människan sin luft påminner om hur Gud i Första Moseboken ger människan liv genom att blåsa in sin livsande i människan.⁴⁵ Livgivandet följs av kärleksbetygelser från diktjaget, vilka visar på inte bara nytt liv utan även förnyad gemenskap med den Gud som tidigare lämnade. Inga anklagelser riktas mot honom för diktjagets lidande. Frågan varför Gud försvann kvarstår, men framstår inte längre som ett allvarligt problem.

Dikten avslutas med att diktjaget ger den tidigare refererade blomman till ”*the crazy woman in the next bed.*” Den här bilden indikerar att scenen – åtminstone senare delen av dikten – äger rum på ett mentalsjukhus. Det intensiva religiösa/existentiella sökandet i dikten kopplas återigen till psykisk ohälsa och reser frågan om separation från Gud leder till galenskap, orsakas av galenskap eller helt enkelt är en form av galenskap. Det är intressant att diktjaget lämnar vidare blomman till nästa ”galning” trots att den aldrig hade den avsedda effekten. Jag ser det som en självcentrerad handling, som signifierar att människan är redo att gå vidare. Handlingen är ett farväl snarare än ett försök att hjälpa en medmänniska.

The Wall

Dikten inleds med en målande beskrivning av naturens föränderlighet. Naturen, den fysiska världen, karaktäriseras av förändring. De inledande fyra versraderna beskriver denna föränderlighet med metaforen av tänder som förruttnar och ramlar ut. Det är en bild som inger obehag och för många förknippas med olika typer av ångestdrömmar. Mer långsiktigt tar förändringen form genom livets

45 Första Moseboken 2:7

kretslopp, där liv leder till död som leder till nytt liv, vilket blir tydligt i de påföljande tre versraderna. I strofen gäller detta även för sådant som inte lever rent biologiskt, men i en metaforisk mening. Specifikt talas det om stenar som bryts ner och tar ny form och hav som förflyttar kontinenter. Strofen fångar en konstant kontinuerlig förändring som i stunden kan vara så subtil att den inte märks men som över tid kan ”bygga om” hela den miljö som jordens yta utgör.

I den andra strofen ges mer uppmärksamhet åt människan. Efter att den första strofen avslutats med orden ”*all is change*” inleds andra strofen med raderna:

As I write this sentence
about one hundred and four generations
since Christ, nothing has changed
except knowledge, the test tube.

Paradoxen att allt förändras samtidigt som inget förändrats försvagas inte nämnvärt av undantagen. Jag får intrycket att diktjaget inte är särskilt imponerad av denna förändring, eftersom den inte lett till någon mer djupgående förändring människans levnadsvillkor eller existentiella läge, som beskrivs i de påföljande raderna. Paradoxen att allt förändras utan att förändras sätter ord på hur den konstanta förändringen är en konstant grundförutsättning för allt som existerar, och utgör stabil grund i tillvaron. Just eftersom denna förändring fortsätter förändras inget ”egentligen” eftersom all förändring är en del i samma kontinuitet, samma kretslopp. En sann förändring av tillvaron skulle snarare innebära ett brott mot denna kontinuitet (eller vara en helt annan typ av förändring). Eftersom en sådan förändring inte verkar ske ges intrycket att människans liv är meningslöst. Det överflöd av människor som ”kommer och går” enligt strofens fyra sista versrader bidrar också till det intrycket. När generation följer på generation och tusentals dör och tusentals föds varje stund är det lätt att dra slutsatsen att ett enskilt människoliv eller till och med stora grupper människor inte spelar någon roll. Den enskilde läsaren kan såklart göra motstånd mot den tanken och hävda att den konstanta förändringen och människoliven som följer på varandra helt enkelt innebär att den enskilda människan är en del av något större och att detta är ett privilegium, men den tanken finner vad jag kan se inte mycket stöd i den här dikten.

Den tredje strofen förstärker nämligen intrycket att människans liv saknar mening och värde. Strofen använder metaforen av människor som maskar, vilket är en metafor som används upprepade gånger i den hebreiska bibeln.⁴⁶ Här verkar den innebära en låg ställning av avskurenhet från det goda, ljuset, som fungerar som en bild för gudsnärvaro. Människorna framstår i dikten som så vana

46 Ps 22:7; Jes 41:14

vid sitt tillstånd, krälände i mörker, att när Kristus bryter upp marken med plogen och släpper in ljuset reagerar det med ovilja och lidande. Men riktiga maskar dör om de lämnas ute i solen för länge, så om människorna är lika maskar är det kanske inte så konstigt att de föredrar mörkret – ljuset är förödande. Ljuset är död.

Diktens fjärde och avslutande strof är en uppmaning till *"you who are going"*. När uttrycket användes tidigare i dikten tolkade jag det som en referens till människor som dör, vilket jag ser som en rimlig tolkning av uttrycket. Det som är något oklart är hur denna grupp ska avgränsas. Från det ögonblick vi får liv är vi dömda att förr eller senare dö, något dikten redan slagit fast med all tydlighet. Uppmaningen kan alltså anses riktad till hela mänskligheten, särskilt eftersom många dör *"suddenly and before it is time"*. Den uppmaning som riktas till dessa döende människor är att "klä av" sitt liv och sin kropp,

In other words
take of the wall
that separates you from God.

Dessa är diktens avslutande ord. Kroppen och det fysiska livet identifieras här som det som skiljer människan från Gud, och sättet att övervinna den meningslösa tillvaro dikten beskrivit är att uppnå gemenskap med Gud. Det finns en möjlighet att tolka denna död som leder till samvaro med Gud som en metaforisk eller inre död, likt i det kristna dopet i vilket den gamla människan dör och ges nytt liv. Oavsett om man ser döden som metaforisk eller bokstavig är kroppen och den fysiska verkligheten ett hinder som måste övervinnas för den som vill nå fram till Gud. Om Guds transcendens var ett problem för Gud i *The Earth* är Guds transcendens ett betydligt mer akut problem för människan i *The Wall* – eventuellt ett tillräckligt akut problem för att legitimera självmord. Den döende människan är aktivt handlande i processen att "klä av sig sitt liv", eller uppmanas åtminstone vara det. Detta är en läsning det är lätt att vilja göra motstånd mot, men den sätter fingret på en djup problematik i att ha en teologi i vilken Gud är totalt transcendent och samtidigt det högsta, eventuellt enda, goda för människan. Den kognitiva dissonans och/eller erfarenhet av separation som kan uppstå kan vara svår att hantera för den enskilda människan.

Det är dock intressant att den barriär människan uppmanas bryta ner här verkar vara samma barriär människorna inte ville förlora när det var Kristus som bröt ner den. Metaforerna är olika, men de verkar referera till samma fenomen – väggen, mörkret som människan lever i i sin separation från Gud. Frågan är om det spelar någon roll vem som bryter ner den? Det är förvisso så att den exakta formuleringen i tredje strofens fjärde rad är *"if Christ should come"*. Skulle det vara

att föredra? Eller är känslan av trygghet i att ”göra det själv” önskvärd? Jag vet inte, men jag finner det intressant att det som var så fruktansvärt nu är det eftersträvansvärda.

Not so. Not so.

Dikten beskriver ett sökande efter Gud och reser den specifika frågan ”var är Gud?” De inledande raderna etablerar intensiteten i diktjagets behov av att finna Gud. Det är ett desperat och rentav fanatiskt sökande, som är omöjligt att kliva undan från ens för en stund. Den sökande människan karaktäriseras av behov och oförmåga. De inledande raderna etablerar behovet av att nå fram till Gud och ger det extra betoning genom att formulera ett tankेरim. Längre ner kommer ett ytterligare eko i strofen ”*Where then? / I cannot move an inch.*”

Den här intensiteten och desperationen följer med i de efterföljande raderna och stroforna, när diktjagets sökande tar formen av vad som skulle kunna kallas en hypotes om Guds immanens. Diktjaget föreslår en serie företeelser i den fysiska världen som Gud skulle kunna vara i. Användandet av anaforer skapar en närhet och kontinuitet mellan de företeelser som nämns, vilket indikerar att de alla är exempel på samma princip: Guds immanens i världen. Dessa inkluderar icke-organisk materia, döda och levande djur, samt människor. När himlen kategoriskt förnekar detta med orden ”*Not so! Not so!*” fortsätter förslagen om fysiska företeelser, vilka himlen återigen förnekar. Dessa upprepade försök att finna Gud i den fysiska världen indikerar samma typ av desperation som diktens inledande rader. Jag skulle också säga att det specifikt tyder på en önskan att finna Gud ”inom räckhåll” i den del av verkligheten diktjaget redan befinner sig. Även om vissa förslag förknippas med död, såsom hästars gravar, karaktäriseras flera huvudsakligen av vitalitet och rörelse.

Desperationen att finna Gud verkar bidra till problemet. Diktjagets utfrågning är vädjande, men har också något intensivt och obevekligt över sig. Inte förrän människan gett upp sina egna försök att lista ut var Gud är och ber om ett rakt svar ger himlen någon direkt vägledning. Kanske är människan inte redo att lyssna till gudomligt tilltal innan dess, kanske kräver himlen kapitulation för att dela ut kunskap. Diktens avslutande strof lyder:

Look into your heart
that flutters in and out like a moth.
God is not indifferent to your need.
You have a thousand prayers
but God has one.

Beskrivningen av hjärtat här uppfattar jag som ett uttryck för flyktighet, obeslutsamhet, rentav nervositet. Det finns möjlighet att läsa det som vitalitet och sprudlande livsglädje, men i kontexten av människan som behövande framstår det som en svagare läsning. Samtidigt verkar hjärtat ha någon koppling till Gud – genom hjärtat går det att uppnå någon kunskap om Gud eller rentav komma i kontakt med honom. Svaret människan får är vagt och fragmentariskt, och verkar inte handla om intellektuell kunskap, utan erfarenhet. Det som ska finnas i hjärtat kan inte uttryckas i ord, bara erfaras. Samtidigt som människan beskrivs som behövande och okapabel karaktäriseras Gud av transcendens och olikhet, men även medkännande.

The Rowing Endeth

Denna dikt avslutar diktsamlingen, som inleddes med dikten *Rowing*. Diktsamlingens slut beskriver slutet på den rodd dess första dikt inledde, och knyter på så sätt ihop den till en helhet. Denna inramning konstruerar diktsamlingen i sin helhet som en process av sökande efter Gud. Så det är passande att *The Rowing Endeth* beskriver ett möte ansikte mot ansikte med Gud vid den långa och mödosamma färdens slut.

Dikten ger intryck av att vara en metafor, eller en allegori, med Gud förkroppsligad i ön samt en kropp av något slag *på* ön. Denna kropp tycks vara antropomorf, men mest på grund av att den aldrig beskrivs⁴⁷ – Guds kropp är implicit i dikten och beskrivs bara genom referenser till vad den gör: hukar sig, spelar poker, skrattar. Denna brist på beskrivning av den karaktär som står i centrum för diktjagets uppmärksamhet inger en känsla av mystik och annorlundahet. Gud beskrivs som förkroppsligad men tystnaden kring kroppen i kombination med övriga indikationer på att hela händelseförloppet är metaforiskt kan ses som ett uttryck för Guds egentliga transcendens. Då kanske det som beskrivs är en mystik erfarenhet som bara kan uttryckas genom metaforiskt tal. Men det kan också vara ett mer bokstavligt anländande till Gud, efter döden.

Oavsett vad för typ av gudsmöte det rör sig om är denne Gud initiativtagande och dominant. Formuleringen "*On with it!*" får honom att låta nästan otålig. Han verkar inte intresserad av att stå och ödsla tid vid klipporna. Hans initiativ är oväntat nog pokerspelande vid havsranden. Diktjaget

47 Det här intrycket är säkerligen kulturellt betingat. Som uppvuxen i en kristen kultursfär där gudsbilden tenderar att präglas av någon form av likhet med människan – även när Guds annorlundahet och transcendens betonas är människan det vi känner till i den naturliga världen som brukar komma närmast Gud i fråga om egenskaper – skulle det ge mig en större känsla av förvåning om Gud beskrevs som förkroppsligad, men med en kropp mer likt något icke-mänskligt djur eller annat. När jag läser antar jag alltså att diktjaget delar denna kulturella kontext och skulle reagerat likadant som jag på att möta en sådan Gud.

gör bra ifrån sig i spelet och verkar vinna, tills det visar sig att Gud vunnit med sitt *wild card*. Guds dominans visar sig här i både den auktoritativa kommunikationen och en faktisk seger.

Diktjaget beskrivs med formuleringar som indikerar förvåning, och ger intryck av naivitet. Först uttrycks förvåning, nästan tvivel, över att Gud vill spela poker. Sedan hör människan inte att de spelar med ett *wild card* eftersom "*I had not heard it / being in such a state of awe.*" Intrycket av naivitet förstärker bilden av Gud som dominant i scenen, särskilt eftersom det sker i direkt respons till Guds initiativ. Särskilt tydlig är dynamiken i ögonblicket då Gud lägger ner sina kort inför det flinande diktjaget som tror sig ha vunnit. Kanske är det just människans naiva uppsyn som får Gud att skratta?

Känslan i dikten är ambivalent och svår att ringa in. Formuleringarna indikerar att diktjaget vill förmedla en upplevelse av lycka, frid och lättnad. För läsaren framstår potentiellt en problematik i den hierarki som uppstår, beroende på den egna inställningen till makt. Om ojämn maktfördelning anses vara något i sig oetiskt kan läsaren vilja göra motstånd mot diktjaget. Samtidigt verkar Guds dominans snarare vara ett uttryck för Guds "guds-het" än för ett aggressivt makttagande. Spelet är en lek. Skrattet är vänligt, inbjudande och smittsamt – så smittsamt att hela den naturliga omgivningen stämmer in.

I spelet uppnår människan högsta möjliga prestation, men likväl vinner Gud. Dikten verkar vilja säga att även om människan uppnår perfektion är Guds perfektion alltid högre. Oavsett vad läsaren tycker verkar insikten vara befriande för diktjaget. Mötet med det oöverbinnerliga resulterar inte i förkrosselse eller uppgivenhet utan förlösande skratt och kärleksbetygelser.

Jämförande analys: *The Awful Rowing Toward God*

Diktsamlingen uttrycker i sin helhet en viss ambivalens vad gäller människans och Guds respektive platser i verkligheten. I *The Civil War* framställs Gud som immanent i diktjaget, och trasig. För att människan ska uppnå inre enhet i jaget måste alltså de olika delarna av Gud fogas samman – om Gud är trasig är det mänskliga jaget trasigt eftersom dessa identifieras med varandra. Så här är Gud ett med det mänskliga jaget, men det intressanta är att Gud utgör en passiv aspekt av det. Människans position blir en av agens och makt – men den totala auktoriteten hos diktjaget är begränsat till det egna inre jaget. Trots denna begränsning är det slående att Gud är den passiva aspekten av människans inre som diktjaget utsätter för sina handlingar – Gud är objekt och människan subjekt.

Detta står i skarp kontrast med den andra dikt jag analyserat där Gud beskrivs som immanent, *The Sickness Unto Death*. Även denna dikt är helt fokuserad på det egna jaget, och även om Gud beskrivs som immanent i den fysiska omgivningen förnekas det att denna immanens skulle vara universell. Här är det Gud som har makten över vad som händer, när han lämnar diktjaget, och sedan visar förbarmande i en återförening. Människan karaktäriseras här av hjälplöshet och desperation, och positioneras i en kontext av galenskap.

I *The Earth*, där fokus ligger på Guds erfarenhet, är han helt transcendent. Bristen på kroppslighet är här ett problem för Gud, även om problemet inte framstår som särskilt akut. Förhållandet mellan Guds transcendens och människans kroppslighet ser i princip likadant ut i *The Wall*, där olikheten och den medföljande separationen istället är människans problem, som framstår som betydligt mer akut än Guds önskan att ha en kropp. Dikternas respektive titlar sätter frågan om Guds transcendens i fokus: *The Earth* är objektet för Guds begär, och *The Wall* är bilden för den separation transcendensen innebär, det gränsdragande mellan människa och Gud, som människan bara kan överskrida genom att ta avlägsna sig från sin kroppsliga tillvaro. Världsbilden är slående lik i dessa dikter så länge man håller sig på en rent beskrivande nivå: värderingarna är diametralt motsatta. Det är intressant, men för mig inte särskilt förvånande, att det är Gud som ger uttryck för den positiva världsbilden medan människans perspektiv präglas av negativitet. En cynisk tolkning av det förhållandet skulle kunna vara att Gud har lättare att vara positivt inställd till fysikaliteten eftersom han är transcendent och därmed själv slipper utstå alla de negativa effekterna av den. En mer konstruktiv tolkning är att människan lätt fastnar i sin subjektiva upplevelse av motgångar och negativitet, och därför ibland har svårt att se alla de avundsvärda aspekterna av hennes egen tillvaro.

Det sker mellan de olika dikterna intressanta rollbyten och prövningar av olika positioner i en ständig diskussion om Guds transcendens eller immanens. I *Not so. Not so* är det människan som begär Guds "kroppslighet" (dvs immanens i den omgivande världen) och himlen som vägrar godta denna hypotes och önskan. I *The Sickness Unto Death* argumenterar en präst – ett subjekt som förknippas med andlig och teologisk auktoritet – för en mer universell immanens än vad diktjaget är kapabelt att godta. Dikten öppnar för olika tolkningar av Guds relation till skapelsen beroende på hur diktjagets självutplånande uppfattas. Om den död dikten talar om är en metafor för en inre död som leder till nytt liv stöder dikten bilden av en Gud som uppfyller sin skapelse, om än selektivt. Om döden däremot är bokstavlig kan dikten ses som stöd för en djupare avgrund mellan Gud och människa, även om Guds närvaro i omgivningen talar emot en total immanens.

Diktsamlingen rymmer alltså olika perspektiv på människans och Guds platser i den vidare verkligheten. Den röda tråden är att det ideala tillståndet för människan antas vara en fullkomlig

förening med Gud. Denna förening förstås dock på olika sätt. I *The Civil War* framställs detta som ett välintegrerat jag där Gud identifieras med olika delar av det inre mänskliga jaget, medan de flesta andra dikter framställer Gud som fundamentalt annorlunda och separat från människan, där den ideala föreningen mer uppenbart framstår som gemenskap mellan två olika subjekt. Läst som en linjär helhet kan diktsamlingen anses landa, i *The Rowing Endeth*, i bilden av Gud som totalt transcendent, men att det är möjligt för människan att efter döden uppnå den gemenskap med Gud som antas vara existentiellt nödvändig. Dikten kan också läsas som exempelvis en allegorisk beskrivning av mystik erfarenhet, men om diktsamlingen läses som en linjär helhet nås även denna förening efter någon form av död. Något i olikheten mellan människa och Gud är så radikalt att den kräver människans död för att överbryggas.

Diktsamlingen rymmer också ögonblick av konflikt mellan Gud och människa. Jag tänker här främst på *The Civil War* och *The Rowing Endeth*. I den tidigare dikten avser diktjaget besegra "the broken pieces of God" som finns i det egna jaget. I den senare dikten är Gud hel och framstår som en välbalanserad person som är helt separat från människan. Här är det Gud som inte bara avser utan även lyckas besegra människan, när människan redan tror sig ha vunnit. En intressant skillnad är hur olika tonen är när dessa olika "strider" beskrivs. I *The Civil War* är det fråga om en metaforisk men högst allvarlig krigssituation, medan det i *The Rowing Endeth* rör sig om en vänskaplig lek.

En bild som också är intressant här är bilden av Jesus som skrattar åt diktjagets (själv)utplånande i *The Sickness Unto Death*. Bilden visar inte en Gud som besegrar människan, men den har en dimension av dominans, med Jesus stående över denna människa som är totalt hjälplös. Både här och i *The Rowing Endeth* är skrattet förenat med dominans från Guds sida, vilket även kommer fram i att det är Gud som tar initiativ till och i pokerspelet. Dominansen i dessa dikter kan med fördel tolkas som välvillig eller rentav kärleksfull, vilket ger intrycket att dominansen är legitim. Och i båda situationerna reagerar det mänskliga diktjaget med kärleksbetygelser. Läst tillsammans och i enlighet med diktsamlingens sammanställning verkar dessa tre dikter gemensamt etablera en ideal makthierarki mellan människa och Gud, där det bästa för människan är att stå i behovsställning till Gud. Ambitionen att dominera Gud i *The Civil War* framstår som missriktad och naiv när den läses i förhållande till resten av diktsamlingen. Relevant här är att den mänskliga dominansen över Gud beskrivs i termer av tvång och våld, medan Guds dominans över människan främst karakteriseras av medlidande, glädje och gemenskap, vilket bidrar ytterligare till konstruktionen av den ideala hierarkin – Guds dominans är inte bara bra för Gud utan även för människan.

Avgörande för frågan om dikterna ger uttryck för en människosyn präglad av fördärv är hur illa något måste vara för att kunna kallas fördärv. De flesta anser trots allt inte att varje litet problem de har eller varje otillfredsställande aspekt av den egna personen är ett uttryck för ett fördärv. Jag skulle exempelvis inte påstå att det faktum att golvet i mitt rum täcks av en illa sammanhållen hög med skräp med nödvändighet är ett exempel på min inneboende fördärvade natur. Vad jag vill säga med detta är att i vilken mån dikterna i *The Awful Rowing Toward God* talar om mänskligt fördärv och behov av frälsning är en tolkningsfråga. Problemet är att även om man formulerar en exakt definition med kriterier för hur allvarligt och akut ett problem behöver vara för att klassas som ”grundläggande mänskligt fördärv” är det fortfarande i princip omöjligt att kvantifiera.

Utifrån detta är min tolkning av de dikter jag analyserat att alla utom *The Earth* uttrycker människans längtan och behov av förening med Gud – även om denna förstås på lite olika sätt – men att det varierar i vilken mån det de beskriver kan kallas fördärv och hur detta eventuella fördärv i så fall förstås.

The Earth är alltså svårast att hitta ett mänskligt fördärv i, då den säger väldigt lite om människan specifikt. Det den säger om människan gäller även för andra djur, och inget av det skulle jag beskriva som fördärv. Är man fast besluten att hitta en bild av fördärv i dikten går det alltid att läsa in det, men ingen tolkning jag övervägt har framstått som det minsta rimlig, särskilt inte utifrån antagandet att fördärv är ett väldigt intensivt problematiskt tillstånd. Den problematik som finns i dikten verkar inte särskilt akut för någon, inte ens Gud.

I *Not so. Not so* uttrycker människan behov och desperation, men jag är inte säker på att det dikten talar om är så illa som fördärv. Det som talar för det är den totala oförmågan hos diktjaget att närma sig Gud, men detta är ett uttryck för en subjektiv upplevelse i nuet, som jag inte är övertygad om att läsaren måste tro på bara för att det sägs. Precis som inom epiken kan jaget i dikten vara otillförlitligt. Att något sägs ärligt betyder inte att det är sant. När diktjaget väl stannar upp och lyssnar verkar situationen inte alls så omöjlig längre. Himlens respons är förvisso mystisk men den är också lugnande och förtroendeingivande.

Både *The Wall* och *The Sickness Unto Death* förstår människans fördärv som separation från Gud, och båda formulerar det i termer av kroppslighet. I *The Wall* framställs fördärvet som totalt och inneboende i den bokstavliga kroppen, det fysiska livet. Det är också universellt och därmed nödvändighet. I *The Sickness Unto Death* är fördärvet begränsat till det egna jaget och temporärt – det brukade inte vara där och i slutändan övervinns det igen. Här är också upplevelsen av separation från Gud explicit kopplad till mental ohälsa, vilket jag ser som djup depression. I båda dikterna är det som leder till frälsning från fördärvet en dödsprocess. I *The Wall* verkar det i mitt tycke mer

entydigt röra sig om en fysisk död, medan *The Sickness Unto Death* öppnar upp för en inre metaforisk död, som eventuellt skulle kunna likställas med det kristna dopet. Det slående är att i *The Wall* är döden det enda steget i frälsningsprocessen, det enda som krävs för att bryta ner väggen mellan människa och Gud, men i *The Sickness Unto Death* är det något som händer, men det är oklart om det någonsin var nödvändigt, eftersom det är Jesus som kliver in och ger nytt liv när diktjagets självutplånande är komplett.

I *The Civil War* uttrycker eventuellt en fördärvstanke, men inte i en total och grundläggande mening. Här blir Gud en konstruktion av det inre jaget eller en passiv immanent Gud i bitar, och fördärvet består i dennes splittring i tusentals bitar. Fördärvstanken blir en slags kreativ bild för att förhålla sig till den inre oenheten, från vilken självet frälser sig själv genom hårt, inåtriktat arbete.

Slutsats och avslutande reflektion

I denna uppsats har jag analyserat och tolkat ett urval dikter ur Anne Sextons diktsamling *The Awful Rowing Toward God* utifrån utvalda aspekter av gudsbild och människosyn.

Jag har i diktamlingen identifierat en intern oenighet och ambivalens i dikternas gudsbild såväl som människosyn. En särskilt brännande fråga har visat sig vara Guds transcendens eller immanens. Dikterna verkar argumentera med varandra för att hitta vägen till Gud. Ibland är han totalt otillgänglig, ibland är han i en apelsin, och ibland är han i tusen bitar i den egna människan.

Relaterad till konflikten om Guds transcendens är den återkommande porträtteringen av människokroppen som ett problem som måste övervinnas – ibland av Gud, ibland av människan, ibland genom bokstavlig död, ibland genom en inre förvandling. I skarp kontrast mot denna kroppshatande röst uttrycks Guds längtan inte bara efter gemenskap med de kroppar som finns utan efter en egen kropp. Guds transcendens kan vara ett problem för Gud själv likväl som för människan. Överlag verkar dock människan lida mer av Guds frånvaro i den fysiska världen.

Diktamlingen verkar landa i att förening med Gud trots allt är möjligt, men det är en öppen fråga om den är det i jordelivet. Genomgående framställs en sådan förening som absolut nödvändig för människans väl.

Frågorna om Guds och människans föränderlighet besvaras olika i de olika dikterna. Överlag framstår diktsamlingen som en intensiv teologisk debatt, snarare än en entydig tes.

Jag har i denna uppsats identifierat ett antal återkommande teman och inre konflikter i diktsamlingen. Som jag nämnde i min materialpresentation är det problematiskt att dra alltför generella slutsatser om diktsamlingen i sin helhet utifrån endast ett mindre urval dikter, och jag vill

poängtera att den bild som ges av *The Awful Rowing Toward God* i den här uppsatsen inte är och inte kan vara fullständig. Även om jag gjort mitt yttersta för att min framställning inte ska vara missvisande eller orättvis innehåller diktsamlingen fler perspektiv på de teman jag lyft fram, ibland i direkt opposition till de perspektiv som kommit fram i de dikter jag analyserat. Det är en anledning till försiktighet i de slutsatser jag drar utifrån min undersökning.

På ett liknande sätt är det också viktigt att poängtera att den läsarhermeneutiska ingång jag valt med nödvändighet innebär ett värdesättande av tolkningsmångfald och att tolkningarna jag gjort i denna uppsats därmed bara gör anspråk på att vara möjliga, rimliga tolkningar. Utifrån ett läsarhermeneutiskt perspektiv råder det inget problem i att ha flera olika, eventuellt motstridiga tolkningar, av samma text, sida vid sida. Om skönlitteraturen är ett ”existentiellt rum” där människor kan brottas med sina mer eller mindre dolda sanningar⁴⁸ tjänar vi bara på att gemensamt upptäcka så många sidor och skrymslen och vrår som möjligt i de texter vi väljer att träda in i.

48 Sjöberg, *Genesis och Jernet*, 321-324

Litteratur

Andersson, Helen. *Det etiska projektet och det estetiska – Tvärvetenskapliga perspektiv på Lars Ahlins författarskap.* Diss. Lund: Univ. Eslöv: B. Östlings Bokförlag Symposium, 1998.

Bibeln. Bibelkommissionens översättning 2000. Stockholm: Verbum Förlag, 2011.

Blomqvist, Helene. *Vanmaktens makt: Sekulariseringen i Sven Delblancs Samuelsvit och Ånskan.* Göteborg: Litteraturvetenskapliga institutionen, Göteborgs Universitet, 1999.

Elleström, Lars. *Lyrikanalys – En introduktion.* Lund: Studentlitteratur, 1999

Essunger, Maria. *Kärlekens möjlighet – Skönlitterär gestaltning och teologisk reflektion hos François Mauriac och Lars Ahlin.* Acta Universitatis Upsaliensis, Diss. Uppsala: Uppsala Universitet, 2005.

Hjort, Elisabeth. *Förtvivlade läsningar: Litteratur som motstånd och läsning som etik.* Göteborg: Glänta produktion, 2015.

Hof, Hans. *Gudsuppfattningar och människosyner – En problemhistorisk översikt. Del 1.* [Ny uppl.], Uppsala: [H. Hof], 1989.

Jeffner, Anders. *Att studera människosyn – En översiktlig problemanalys.* Linköping: Univ., Tema Teknik och social förändring, 1989.

Klint, Stefan. *Romanen och evangeliet – Former för Jesusgestaltning i Pär Lagerkvists prosa.* Diss. Uppsala: Univ., 2002. Skellefteå: Norma, 2001.

Möller, Håkan. ”Litteratur och religion. En ämneshistorisk orientering.” i *Att fånga världen i ord: Litteratur och livsåskådning – teoretiska perspektiv.* Carl Reinhold Bråkenhielm och Torsten Pettersson (red.), 11-23. Skellefteå: Norma, 2003.

Nordlund, Anna. *Varför litteraturvetenskap? En ämnesintroduktion för nya studenter.* Lund: Studentlitteratur, 2013.

Pettersson, Torsten. ”Livsåskådningar i skönlitteraturen – författarcentrering eller textcentrering?” i *Att fånga världen i ord: Litteratur och livsåskådning – teoretiska perspektiv.* Carl Reinhold Bråkenhielm och Torsten Pettersson (red.), 11-23. Skellefteå: Norma, 2003

Sexton, Anne. ”The Awful Rowing Toward God” i *The Complete Poems*, Linda Sexton (red.), 415-474. First Mariner Books edition; Boston: Houghton Mifflin, 1999.

Shurr, William H. "Mysticism and Suicide: Anne Sexton's Last Poetry." *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, Vol. 68, No. 3 (1985): 335-356.

Sjöberg, Lina. *Genesis och Jernet – Ett möte mellan Sara Lidmans Jernbaneepos och bibelns berättelser*. Malmö: Gidlunds förlag, 2006.

Stenmark, Mikael och Franck, Olof. "Livsåskådning, människosyn och gudsuppfattning – några centrala analyskategorier" i *Att undervisa om människosyner och gudsuppfattningar*, Olof Franck och Mikael Stenmark (red.), 11-27. Stockholm: Liber, 2016.

Vikström, Björn. *Den skapande läsaren – hermeneutik och tolkningskompetens*. Lund: Studentlitteratur, 2005.

Anne Sexton. *Encyclopædia Britannica*. 2018. <https://www.britannica.com/biography/Anne-Sexton> (Hämtad 2018-01-08)